

بررسی چندمعنایی واژه حق در سوره بقره

علی اکبر احمدی^۱، نیلوفر نادری^۲*

۱- استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه پیام نور akbar463@yahoo.com

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی دانشگاه پیام نور naderin1381@gmail.com

چکیده

در باب فهم معنای قرآن کریم، در طول تاریخ اندیشه اسلامی، همواره تفاسیر و آراء گوناگونی مطرح شده است. یکی از مهم‌ترین مباحثی که مفسران و علمای فقه در تفسیر و مطالعه پیرامون آیات قرآنی از دیرباز با آن مواجه بوده‌اند، پدیده چندمعنایی است که تقریباً از آغاز قرن سوم هجری از مسائل مورد بحث در میان آنان بوده است. وجود چندمعنایی در متون ادبی، بر خلاف متون علمی، امری پذیرفته شده و رایج است، اما وجود آن در قرآن کریم مورد اختلاف است. اما در هر صورت بررسی‌ها و شواهد حاکی از آن است که بیشتر مفسران و اصولیان متقدم و متأخر، موافق چندمعنایی در قرآن کریم هستند. مقصود از چندمعنایی آن است که یک واژه در متن، عبارت و یا جمله، قابلیت دلالت بر چند معنا را دارا باشد. در کتاب‌های فقهی و اصولی و در برخی تفاسیر قرآن، از چندمعنایی با تعبیر «استعمال لفظ در بیش از یک معنا» یاد می‌شود، همچنین در حوزه معارف دینی تعبیر چندمعنایی یا استعمال لفظ در بیش از یک معنا، عمدتاً در مورد قرآن کریم به کار می‌رود. حال با توجه به مبحث حاضر، سوره بقره دومین و بزرگ‌ترین سوره قرآن و در زمره سوره‌های مدنی است که واژگان چندمعنایی بسیاری را در خود نهفته دارد. یکی از پربسامدترین این واژه‌ها، واژه «حق» می‌باشد که در آیات گوناگون با معانی مختلف به کار رفته است که از جمله آن می‌توان به معانی از قبیل روشن شدن حقیقت، حکمت و مصلحت، حق در برابر باطل و ... اشاره کرد که در این مقاله علاوه بر ذکر معنایی این واژه، نظر مفسران مختلف شیعه و سنی در خصوص کاربرد این واژه در قرآن نیز پرداخته می‌شود. کلیدواژگان: قرآن کریم، پدیده چندمعنایی، سوره بقره، مفسران شیعه و سنی.

مقدمه

قرآن کریم، کلام خداوند متعال و معجزه پیامبر اکرم (ص) است که به استوارترین راه‌ها هدایت می‌کند؛ به همین جهت مسلمانان و محققان علوم قرآنی از دیرباز در پی فهم صحیح الفاظ، عبارات و آیات این کتاب مقدس بوده‌اند. لذا دقت در ترجمه و تفسیر قرآن از آن جهت که به فهم درست و دقیق کلام خدا می‌انجامد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یکی از مباحث مهم علوم قرآنی، کلام اسلامی و ادبیات عرب «اعجاز بیانی» قرآن کریم است، از مصادیق این اعجاز بیانی «پدیده چندمعنایی» است. «مقصود از چند معنایی استعمال لفظ در بیش از یک معنا است بدین بیان که یک واژه یا عبارت در یک متن مشخص، بر معانی متعدد دلالت کند و بتوان همه‌ی آن معانی را مقصود گوینده به شمار آورد. این بحث از سابقه‌ای کهن در تفسیر برخوردار است، و به صورت محدودتر با عنوان «حمل لفظ مشترک بر همه‌ی معانی‌اش» یا «استعمال لفظ با بیش از یک معنا» مورد توجه فقها و اصولیان نیز بوده است؛ اما در هر صورت خاستگاه طرح بحث - حتی در دانش اصول - آیات قرآن کریم بوده است.» (طیب حسینی، ۱۳۸۷: ۸۱)